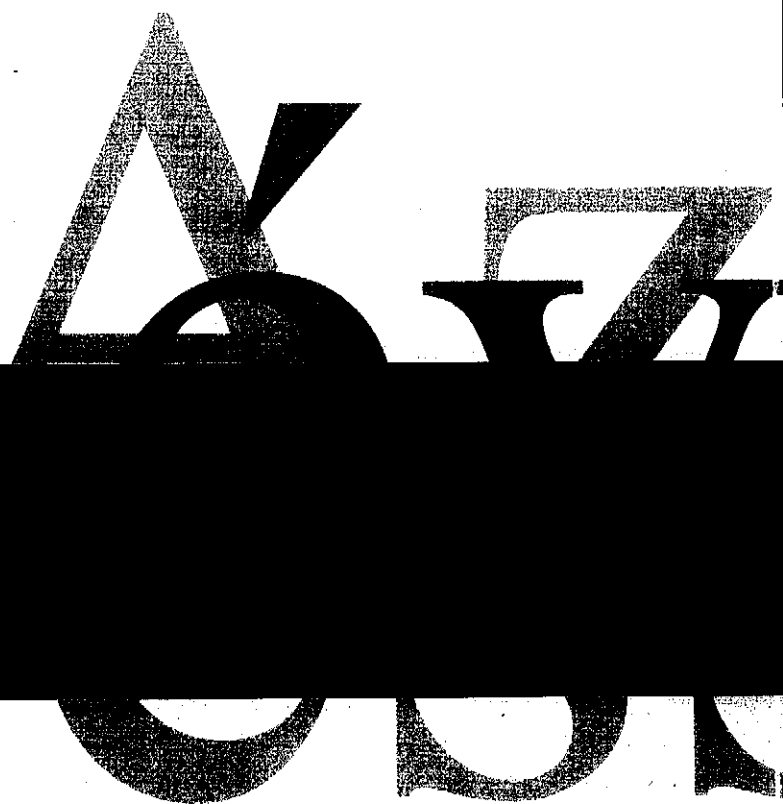

AZ ÉV
ESSZÉI
2010

**MAGYAR
NAPLÓ**

AZ ÉV
ESSZÉI
2010

ANTOLÓGIA

**MAGYAR
NAPLÓ**
Budapest, 2010

TARTALOMJEGYZÉK

CSOÓRI SÁNDOR	
<i>Hogy mi a költészet, nem tudom</i>	5
ÁGH ISTVÁN	
<i>Szavak honvágya</i>	14
MISKOLCZY AMBRUS	
<i>A halhatatlan Kazinczy emlékezete</i> <i>születésének 250. évfordulóján</i>	24
KENYERES ZOLTÁN	
<i>Radnóti Miklós és a Nyugat</i>	44
BERTHA ZOLTÁN	
<i>A Nyugattól a Kelet Népeig és Szárszóiig –</i> <i>Németh László eszmevilágáról</i>	55
MEZEI BALÁZS	
<i>Filozófia és vallás Molnár Tamás</i> <i>életművében</i>	74
VASADI PÉTER	
<i>Tehetelenség, öntudat, szépség –</i> <i>út a hittől a tettig</i>	95
SZABADOS GYÖRGY	
<i>Az élő Bartók</i>	105
SOMOGYI GYÖRGY	
<i>Magyar tenger magyar ecsettel</i>	117
ALEXA KÁROLY	
<i>A felföldi fürdő</i>	137
MAROSI GYULA	
<i>„Szegény Naszály!”</i>	148
SZIGETHY GÁBOR	
<i>A régi Nemzeti Színház</i>	166
JÓKAI ANNA	
<i>Szürkeségben</i>	172

CSABA LÁSZLÓ	
<i>Az új Európa az új évezredben</i>	175
ALFÖLDY JENŐ	
<i>Polgárosodásunk kérdőjelei</i>	183
ÁCS MARGIT	
<i>Megrabolt szőlőtőkék, „kiszervezett” mezőgazdaság</i>	193
SALAMON KONRÁD	
<i>A fekete számadóra emlékezve</i>	208
N. PÁL JÓZSEF	
<i>Varga-sors – magyar sors?</i>	214
L. SIMON LÁSZLÓ	
<i>Oktatásügy és politikai kultúra</i>	235
OLÁH JÁNOS	
<i>A magyar irodalom létfeltételeiről</i>	243
VASY GÉZA	
<i>Az anyanyelv és irodalma</i>	250
DÁVID GYULA	
<i>Az én huszadik századom</i>	261
MARKÓ BÉLA	
<i>Nyelvtörvény és környéke, avagy a nemzetállam visszavág</i>	279
BORSI-KÁLMÁN BÉLA	
<i>Nemzeti gyűlölködés vagy kiengesztelődés</i>	286
KOVÁCS ELEMÉR	
<i>Haza a mélyben</i>	297
HÓDI SÁNDOR	
<i>Az asszimiláció néhány társadalmi és lélektani összetevője</i>	303
KISS GY. CSABA	
<i>Budapest–Zágráb: oda-vissza</i>	319
KOVÁCS ISTVÁN	
<i>Egy barátság és a magukra hagyott katonái áldozatok emlékezete</i>	330

ERŐS KINGA	
<i>Confessio a barátságról</i>	336
SZÓCS GÉZA	
<i>A hidak értelméről</i>	339
LÁNCZI ANDRÁS	
<i>Magyarok, civilizátorok és a kultúra</i>	342
GRÓH GÁSPÁR	
<i>Lesz-e új államalapítás?</i>	359
BÉKÉS MÁRTON	
<i>Miért nincs hungaro-optimizmus? És miért ne is legyen?</i>	374
AMBRUS LAJOS	
<i>Emlékbeszéd a töltött káposzta fölött</i>	383
SZERZŐK ÉLETRAJZAI	389
NÉVMUTATÓ	399

veszthető

CSABA LÁSZLÓ

AZ ÚJ EURÓPA AZ ÚJ ÉVEZREDBEN

Az esszé hét tézisben azt vizsgálja, hogy az új Európa országainak milyen mértékben sikerült integrálódniuk az új világrendbe. A kommunizmus immár két évtizede meghaladott öröksége sem tűnt még el, de a valódi, megválaszolatlan kihívást a szekularizmus és a fogyasztói társadalom jelenti. Egyfajta immunhiányos helyzetbe kerülve az értékrendi válság, a sodródás, a manipuláció és az EU kiürülésének veszélyei fölerősödtek.

Új Európának a közéleti nyelvben a szovjet birodalomból kiszakadt és azóta a nyugati szövetségi rendszerbe beépült társadalmakat nevezik. Ezek az országok nem küzdenek a vadkeleti- és a balkáni maffiakapitalizmus jeleivel, ugyanakkor két évtized múltán sem jutottak el a „jólétet mindenkinek” Ludwig Erhard megálmodta kikötőjébe. Pedig éppen a háborúban porig rombolt – és utóbb tizenkétmillió menekültsereggel is terhelt – Németország lehetett volna annak a példája, hogy a múlt értelmesen és eredményesen meghaladható, még ha az emberi természet nem is változik meg, főleg varázsűtésre nem.

1. A háború utáni újjáépítés szokásossá vált felidézése az új Európa számára sok tekintetben hamis párhuzamnak bizonyult. A szovjet birodalom bénító örökségként a gazdaság, a társadalom és az értékrend sokkal áthatóbb és mélyebb torzulását hagyta maga után, mint ahogy azt a felszínes analógia – és persze a korabeli társadalmi tudatformálók többsége – felismerhette. Ma már sokirányú szociológiai és értékrendi vizsgálatok igazolják azt, ami akkor nem volt szemmel látható és kézzel fogható. Ráadásul az átalakulást vezénylő politikai és szellemi erők a könnyű álmígéretébe ringatták az évtizedes bódításból éppen hogy éb-

redező társadalmakat. Minden győztes fájdalommentes átmenetet és azonnali életszínvonal-javulást ígért. Eközben akkor is tudható volt, hogy előbb rosszabbnak kellett lennie, mielőtt még jó lehet. Például a keleti blokk üvegházi körülményei közt létrehozott bolgár számítógépgyártás vagy a magyar divat- és konzervipar halála borítékolható volt. A piaci viszonyok közt a tervezői ötletelés és a politikai önkény kereszteződéséből született megoldások – iparágak, városok, technológiák és életvitel – kiposztulása nem volt kétséges, sem elkerülhető. A 80-as évtized kommunista reformereinek tétovázását jórészt éppen ez magyarázta.

Amikor azt mondjuk, hogy a szabad társadalom és a piacgazdaság megteremtése nem is mehetett volna végbe áldozatok nélkül, kerüljük a „minden úgy történt, ahogy történnie kellett” lapos álbohcességét. Részt vevő megfigyelőként magam is vég nélkül tudnám sorolni azokat az időzítésbeli, mértékbeli, végrehajtási, sőt koncepcionális hibákat, amelyeket a demokratikus kormányok néha a kutatók tanácsát követve, többnyire azonban inkább azokat lesöpörve végbevittek. Így persze definíciószerűen igaz, hogy az átmenet költségei lehettek volna kisebbek is. De az utólagos bölcsségre mondja a magyar: késő bánat, eb gondolat.

2. Az átalakulás az új Európában – történelmi és világ-gazdasági léptékekkel – kétségkívül sikertörténet. Egyfelől saját mércéjén: az a rezsím, amelynek bevezetése több millió halottat követelt szerte a világon, szinte puskalövés nélkül omlott össze. A gépfegyverek inkább a gyarmati háborúkban – Csecsenföldön, Abháziában, a Dnyeszter mentén – és a nemzeti önállóság megteremtését célzó küzdelmekben – így Horvátországban – ropogtak. *Ez nem a rendszerváltozás sajátossága, hanem a rég ismert történelmi minta.* Másrészt meglehetősen sikeres volt az új Európa a képviseleti demokrácia, a piacgazdaság és persze az

euróatlanti szövetségi rendszerbe való gyors és eredményes beilleszkedés hármas feladatának megoldásában. Különösen ez utóbbi – a térség történelmileg semmiképp sem adott *békés fejlődési pályájának megalapozása* – elvitathatatlan vívmánya a kilencvenes évtized egymást váltó kormányainak. A kétezres évek populista kisiklása és a világméretű pénzügyi megrázkódtatás súlyos, napi életünket érintő hatása sem feledtetheti a statisztikai adatolással tényszerűen alátámasztható eredményességet, kellően hosszú távon szemlélődve. Önpusztításra és kétségbeesésre hajlik a mi korunk – amit II. János Pál pápa a halál kultúrájának elterjedéseként jellemezett. Ezért nemcsak hamis proféták, de a tüzzel játszanak azok, akik a társadalmak széles rétegeinek kétségbeesését saját közvetlen hatalmi céljaik elérésére kívánják befogni, akik a depressziót szakszerűtlenül és igaztalanul gerjesztik, akiknek a kilátástalanság kufáraiként üzleti és hatalmi törekvései fölöttébb átlátszóak.

Az új Európa országainak sokszorosára nőtt a gazdasági teljesítménye, a korábbinál sokkal mobilabbá vált társadalmuk, beépültek az emberiség fejlődésének fő áramát jelentő nyugati világ vérkeringésébe, és elterjedt körükben az információs társadalom legtöbb vívmánya. Egyebek mellett ezért sincs esélye hosszabb távon a tekintélyelvű kísérleteknek, és nem pusztán a klienseknek visszaosztható járadékjövendelmek hiánya okán. A térség kutatóinak – az orosz és ukrán társaktól eltérően – többnyire nem kell örökre búcsút venniük hazájuktól, ha szakmájukban világszinten elismert eredményekre vágynak. Nem a munkavállalók áramlanak népvándorlászerűen kifelé, hanem a mobil tőke jön befelé. A történelmi zsákutcának immár vége van.

3. A sikerek elismerése nem fedheti el a növekvő számú kudarcot. A kétezres évekre a korábbi sikerek balsikerekké váltak a balti államokban, Magyarországon, Horvátországban, Bulgáriában és az ugyancsak az IMF szárnyai alá

szorult Szerbiában és Romániában is. A korábbinál súlyosabb gondok – lassúbb növekedés és fenntarthatatlan állampénzügyek, összeroskadó nyugdíjrendszer, gyengülő versenyképesség – jelezhető előre Csehország, Lengyelország, Szlovénia és Szlovákia éveken át sikeresnek látszó társadalmában.

Az új Európa országai uniós tagságuk első fél évtizedében *nem tudtak élni az EU kínálta új lehetőségekkel*. Inkább a régi tagállamok önző, kisstíliú, rövidlátó politikáját másolták, holott (gyengébbek és kevésbé tapasztaltak lévén) ekképp csak a rövidebbet húzhatták és húzták is.

Az új Európa kormányzatainak évtizedünket jellemző, sok tekintetben megrázó távlatlanságát aligha érthetjük meg a térséget uralmába kerítő populizmus említése nélkül. Általánosan bevetté vált a közügyek – a politika – értékmentes szakmakénti felfogása. Elhíresült fordulattal: ugyanúgy kell eladni a politikai üzenetet, mint a mosóport. Vagyis a legkevésbé tájékozott, leginkább csiszolatlan, így a legmagasabb ingerküszöbű „médiafogyasztó” primitív és szakszerűtlen technikákkal felmért – vagyis nem a valós – igény szintjére leszállva, a végletekig leegyszerűsítve mindent, leginkább magát az üzenetet. Ezt a törekvést lényegében a teljes politikai spektrum magáévá tette, és a kizárólag kereskedelmi/értékesítési szempontokat követő elektronikus tömegmédiá diadalra is juttatta. A meghatározó kifejezési és befogadási forma immár nálunk is a negyven másodperces klip, a világhálón tizenöt-húsz másodpercre megjelenő reklám vagy az óriásplakát.

A kifejezés – minden formát átható – igénytelensége ugyanúgy károsítja a tartalmat, mint a halláskárosultaknál a jelbeszédre szorítkozás. A fenti helyzet a köztéren megjelenő tartalmak elszegényedéséért, sematizálására, néha együgyűségére vezetett. Az egyetlen – tuti tipp – megoldás, az egyetlen bűnös – Szaddam Husszeint, újabban Alan Greenspan –, az egyetlen követendő életmód – a Pepsi-

érzés – vicclapi jelenségből meghatározó tömegerővé vált. A lényeges tartalmakat a szórakoztatásért kiszorító közlés-mód, a csevegés kvázi kötelező. A „szombat esti láz” hangulatának való megfelelési kényszer a valós döntéseket meghatározó közbeszédet, így a közszereplők személyiségét, mondandójuk tartalmi és stílusi jegyeit – térségünkben is – gyakorta maga alá gyűrő követelménnyé vált.

4. A főtebb vázolt, vagyis *legyöngített immunrendszerű állapotban* érte az új Európát a fogyasztói társadalom és a szekularizmus egymást erősítő kettős kihívása. Miközben a térség társadalmába megérkezett a tömegfogyasztás „kulturája”, a korábban – Csehország kivételével – mindenütt erőteljes vallási alapozású értékrend szétesett. Az intézményes egyházak befolyása – Lengyelországot évtizedünkben már biztosan beleértve – meredeken csökkent.

Külön kötetet igényelne e folyamat összetevőinek, okainak és következményeinek feltárása. Bizonyára jeles magyarító tényező az évtizedeken át kizárólagos pozícióban volt – és ezért is teljesen lejáratódott – marxizmus helyén maradt úr. És persze nem múlt el nyomtalanul az államilag szervezett vallásüldözés négy évtizede, a kulturális és nevelési intézmények szétzilálása. S miközben e folyamatoknál a *késleltetés* hatása kézenfekvő – hisz a hatvanas évek magyar irodalmat tanító tanárai még Klebelsberg, a nyolcvanasoké már Ilku Pál szellemi gyermekei, a későbbiek meg sokszor azok, akik a munkaerőpiac minden más területéről kiszorultak – ez azonban nem a történet vége. Hiszen két évtized múltán már nem lehet pusztán az egykori államvédelem és az egyházügyi hivatal áskálódására visszavezetni, hogy manapság sok helyen már csak elvétve látunk fiatal felnőtteket a templomokban.

Nem kétséges, hogy az új Európába három évtizedes késéssel megérkezett fogyasztói mentalitás a szűkös lehetőségekkel ütközve a térség sokak – így az Európa Bank és a Világ Értékmérője/WWS projekt – által felmért el-

idegenedésének és kiábrándultságának egyik fontos magyarázója. Ehhez társulhat még az általános értékrendi relativizmus főárammá válása az egyetemeken és a tömegmédiában, de általában a szerepmintákat alakítók teljes körében. Bármit gondoljunk is ennek okairól – a tudatos megvezetés és a természetes ostobaság változó elegyéről – ez bizonyára önálló magyarázó tényező. Hisz nincs többé zsinórmérték, amihez akár a magát bűnösnek tudó is mérhetné. Végül az is igaz, hogy az érték tartalmak és jövőkép nélküli politizálást csak anyagi ígéretekkel lehet – átmeneitileg – vonzóvá tenni az egyformán üres üzeneteket közvetítő szervezetek versengésében.

Rövidre fogva: az új Európában az vált a legnagyobb hiánycikké, amire egy sarkából kifordult, az egyéntől a nemzetig célját és önazonosságát kereső társadalomnak minden szinten a legnagyobb szüksége lenne: a belső, értékvezérelt magatartást megalapozó *iránytű*.

5. Ebben a helyzetben már-már kezelhetetlenné válik a pénzügyi válság. Nem mintha az 1929–33-ashoz hasonló visszaesésbe zuhannánk – ezt a tények és a számok cáfolják, ahogy magam is kifejtettem máshelyütt. Inkább azért, mert az eddig igazodási pontnak vélt pénzügyi guruk tudásáról derült ki, hogy az látszat. A vagyon semmivé válhat, a gyakorlati megoldásokat pedig a fősvénységet elítélő lapos moralizálás helyettesíti. Mintha bizony a napsütés lenne a közvetlen oka a napszúrásnak!

A pénzügyi visszaesés megrázta a régiót. Összeomlott a balti csoda, bébitigrissé zsugorodott a szlovák sikerállam, bedőlt a sokáig élenjáró Magyarország. Nem azt állítjuk, hogy a válság „begyűrűzött”. A helyzet ennél sokkal rosszabb: a világ pénzügyrendszerének megrázkódtatása a felszínre hozta az új Európa gazdaságainak és társadalmainak sokféle gyengeségét, reformjaik bevezetlenségét, a közéletet sújtó igénytelenség tehetetlenségét akkor, amikor kormányozni kellene. Mindez a korábban is megvolt

gyengeségek exponálásával talán még előrevivő hatásokat is kiválthat. Minden válság egyben esély is: lehetőséget nyújthat a talmi és a valódi, a relativizmusban egybemossott igazi és látszat szerint való szétválasztására. Ha erre sor kerülne, akkor az alkalmat adhatna a korábbi időszak tévedéseinek és mulasztásainak a meghaladására.

6. Az előadottak alapján esélyként, de semmiképp sem bizonyossággként, hitet tehetünk amellett, hogy a hagyományos (keresztény) értékrendi alapozás jelentősége a következő évek politikai és gazdasági gyakorlata számára felértékelődik, különösen a rövid távú nyereségérdeken túlmutató elemeiben. Az afféle konzervatív értékek, mint a szolid gazdálkodás, a biztonságos üzletvitel, a kiszámíthatóság, az áttekinthetőség, a mérlegvalódiság, a kimutatások hitelessége, a személyes felelősségvállalás, a gazdaság társadalmi és környezeti összefüggéseinek kötelező tisztelete *lassan visszanyerhetik jelentőségüket a politikai és az üzleti döntéshozatal mindennapjaiban*. Nem lehet e szempontok mellett cinkos szemhunyorításra számítani akkor, amikor a meghamisított céges vagy országos kimutatások alapozzák meg az átmeneti sikert. Hasonlóképpen ellenzéki pozícióban is célszerű tartózkodni a nyilvánvalóan beválthatatlan célok követelésétől, például öregedő társadalmakban a nyugdíjkorhatár leszállítását szorgalmazni, mint a német és az olasz baloldal tette 2006–2008 során. Nem lesz tere az adócsökkentés és kiadásnövelés jobboldali populista felvetéseinek, nem utolsósorban Berlusconi, Chirac és az ifjabb Bush csődjét tapasztalva. Ha a polgár informálódhat, elutasítja a csodadoktorokat, mint ahogy az elmúlt két évtizedben sem az új Európában virágoztak e kezdeményezések.

A fenti változásokat értelemszerűen inkább normatív, semmint leíró értelemben vetítjük előre. Bízunk benne, hogy az új Európa sokfajta népe okul saját csalódásaiból, az elmúlt két évtized sok hamis ígéretének beteljesületlen-

ségéből. Ezért reményünk szerint nem hajszolja majd tovább az állami pénzszozással azonosított „jó életet”, hanem azt szélesebben értelmezi.

7. Az előadottak alapján bízunk abban is, hogy az EU – jelenleg több sebből vérző – teste is felépül, és az eredeti távlatos célokban, nem pedig a földalapú támogatások, a bor cukrozhatósága és az uborkagörbület vitájában leli meg értelmét. Ez sok tekintetben nem más, mint a megbozcsátással távlatot építő Schuman, Adenauer és De Gasperi által jegyzett eredeti program. Az új Európa a megoldatlan balkáni, ukrán és török ügyek miatt *kiemelten érintett és közvetlenül érdekelt az európai békerend eredeti célkitűzéseinek napirenden tartásában s középpontba helyezésében* az unió által nem kezelhető kérdések felvetése helyett.

Rövidre fogva az egyébként értekezést érdemlő gondolatsort: Európa *vagy visszatér értékalapú gyökereihez, és az erre épült (nem tetszőleges) önazonosságát terjeszti ki szomszédságára, vagy elsüllyed a relativizmus és a multikulturalizmus mocsarában.* Nem kérdéses, hogy a ptolemaioszi és a kopernikuszi világtér közt nincs kényelmes középút. Ugyanígy kézzelfoghatóvá vált: vagy az európai projekt hagyományainak újjáélesztése jelenti a megoldást, vagy Európa egésze a szklerotikus, lemaradó térségek közé sorol. Kézenfekvő lehet, hogy *az új Európa népeinek érdeke egyáltalán nem a rövid távon talán némi anyagi hasznot hozó, ámde hosszabb távon az önfeladás felé vivő dermedtség, a fennálló viszonyok és a kormányköziség körömszakadtig tartó védelme irányába mutat.* Minél hamarabb látjuk ezt be, annál előbb tudjuk nemzetünk – országhatárokon túlnyúló – érdekeit a közös európai politikában megjeleníteni. S világos, hogy távlatos politikára értékrendi alapozás híján hiába is vágyódnánk a politikai patkó bal- és jobboldalán egyaránt.

POLGÁROSODÁSUNK KÉRDŐJELEI

Romló közérzetünk egyre gyakrabban ad jelzéseket arról, hogy a történelem leckéiből megtanult aranyigazságokat az élet úgy veszi semmibe, mint valami notórius iskola-kerülő. Az ókori Athén társadalmától a köztársasági és a császári Rómán át, Itália virágzó városállamaitól az angol, francia, német és orosz felvilágosult abszolutizmusig, az ipari forradalmakat végigvivő nyugat-európai társadalmaktól egészen az eltorzult szocializmusból kilábaló kelet-európai országokig – mindenkor és mindenütt az a legfontosabb kérdés: mire jutott a társadalom a *polgárosodásban*.¹ Jószerével ennek mértékében ment végbe mindig, mindenhol az ipari fejlődés, a korszerű mezőgazdaság, a tudományos-technikai haladás, a jogállami berendezkedés, a jóléti állam, az emberi méltóság tiszteletben tartása, a közművelődés. Művészet, irodalom, közegészség, közbiztonság, közmorál.

Értékek és emberi teljesítmények persze az ősi, primitív és az autokratikus, despotikus vagy diktatórikus társadal-

¹ Nem térek ki a polgárság változatosságára és tagolódására; könyvnyi tanulmányt igényelne, hogy megkülönböztessem az ókori és középkori társadalmakban már meglevő városi, falusi kézmű-iparosi réteget, az ókori köztársaságok és császárságok, a középkori városállamok patri-ciusait, a mezővárosok parasztpolgárait, az ipari társadalmakban kialakuló burzsoáziát, a felvilágosodott Franciaország citoyenjeit és német követőit, a közigazgatás beámtereit, a hazai lateinereket és a szellemi élet különböző foglalkozási köreiből s értéktartományaiban működő értelmiséget. A Kodály Zoltántól származó megállapításnak az életszerű tanulságaira sem térek ki: „Honpolgár lehet csak világpolgár”.